

בין "בחירה" ל"הסכמה" ל"רצון": מחשבות על אי-אימהות, מאת אורנה דונת

במהלך העשורים האחרונים, במדינות רבות וישראל ביניהן, אימהות הולכת ומתנתקת בתודעה הציבורית מן התפישה כי היא גורל בלתי-נמנע שנכפה על נשים. אימהות הולכת וממוסגרת כבחירה אישית של סובייקטיות רציונליות, מיוזעות ואוטונומיות שבפניהן פתוחה יותר מאפשרות אחת כאשר כל שעליהן לעשות הוא לבחור מתוכן כצרכניות נבונות שיוזעות היטב מה הן רוצות ולמה הן זקוקות.

בנבכי חגיגה נאו-ליברלית, קפיטליסטית ופוסט-פמיניסטית זו, מתבצע סירוב עיקש להתבונן על רעיונות של "בחירה" ו"בחירה באימהות" בחשדנות הנדרשת: האם כל אישה בישראל יכולה להיות לא-אם במידה וזהו רצונה? האם ישנה חלוקת משאבים שווה בכל המעמדות, בכל המוצאים, בכל הלאומים, הדתות והמסורות ביכולת לחיות כנגד הנורמה? האם איום בנידוי מהמשפחה או מהקהילה בעקבות אי-אימהות עולה בקנה אחד עם רעיון "הבחירה החופשית" של נשים? האם התייחסות למי שרוצה לא להיות אימא כאישה מקולקלת במקרה 'הטוב', וכ-לא-בת-אדם במקרה הרע, מסמנת קיומו של מרחב חופשי? האם שימוש ברגש החרטה כאיום כלפי נשים שרוצות לא להיות אימהות או שמתלבטות בעניין – הנו עדות לאווירה של "בחירה"?

המענה הוא שלילי. אנחנו לא חיות במציאות חברתית בה ישנה גזרה שווה בין אפשרויות: גם אם ישנה אפשרות להכריע בין א' ל-ב', לא אחת, אפשרות ב' היא מבוי סתום שעשוי להוביל לסבל ולענישה כבדים מנשוא. במילים אחרות, גם אם בהחלטה להפוך לאם קיים פוטנציאל להתגלמותה של אישה כסובייקטית שרושמת את סיפורה הביוגרפי וכיכולה לנווט בתוכו, תנאי-חיהן של נשים מקבוצות חברתיות שונות תוחמים את גבולות מרחב תנועתן.

מעבר לאימהות עשוי שלא לנבוע מבחירה בכלל ואישית בפרט אלא כפועל יוצא של נסיבות מקריות; והוא עשוי אף להיעשות תחת כפייה מרובת-פנים זאת בהתאם לימשקלן של נשים בשדה – כלומר בהתאם ליכולתן המובנית להפעיל 'משיכה או 'דחייה' של הכוחות החברתיים שמקיפים אותן.

והכוחות הם רבים. הם הכל מלבד לא-קיימים. אלו כוחות שלא מופעלים באמצעות אקדח שמוצמד לרקה, והם בעיקר מעמידים פנים כי הם מנומסים. הם לא מופעלים פיזית בהכרח אבל הם מפוזרים בכל מקום, מחלחלים לתודעה בשקט שקוף ועל-כן הם קשים לאיתור. אלו כוחות מנומסים משום שלכאורה ידם אינה במעל, אך יש להם שומרי-סף – כמו למשל משפחה ותקשורת או עמותות לעידוד ילודה, כמו-גם רופאות ורופאים - שעושים את העבודה עבורם. הם מנומסים משום שלא בהכרח ולא תמיד הם צועקים את עצמם בקולי-קולות אמנם, אך הם מדברים ללא הרף כך שלא נותר מרווח להשחיל מילה אחרת. וגם אם מילה אחרת מצליחה להשתחל בסדק צר שנוצר, היא מתויגת כזרה, כבלתי-שפויה, כבלתי-מוסרית וכראויה לגינוי.

כוחנות מנומסת לכאורה שכזו עשויה שלא לספק מרחב פתוח לבחינה אישית של מסורות-פריון : האם

אני רוצה להיות אימא, ואם כן – למה? מה אני מבקשת לעצמי?

בחברה הישראלית מעודדת הילודה, שלא לומר משדלת הילודה – השאלה "למה" היא שאלה שמרבה להישאל מבחוץ, ותמיד בחד-סיטריות שנוטה אידיאולוגית. נשים שלא רוצות ילדים מוצאות עצמן ניצבות בפני גבות מורמות שתמהות: "למה? איך זה שאת לא רוצה ילדים?"; וכך גם אימהות לילד/ה אחת/ד שנשאלות: "למה? למה הפסקת? למה את אימא רעה לילד/ת/ך היחיד/ה?". השאלה "למה את רוצה ילדים?" או "למה את רוצה יותר מילד אחד או יותר משניים?" או "למה את ממשיכה בטיפולי פוריות למרות שאולי מייסר וכואב לך?" – לרוב אינה נמצאת על סדר היום.

הלוואי והיינו יכולות לוותר על השאלה החיצונית "למה". "למה" – בהקשר ובטון מסוימים – היא מילת שאלה שנוטה להוביל אל מחוזות של התנצלות והצטדקות, וזו שאלה שלא אחת מובילה אותנו אל עבר דוכן הנאשמות, נאשמות שמצופות להוכיח את חפותנו מפשע שלא היה ולא נברא.

אך היעדר חד-סיטרי של סימן שאלה הוא זה שמייצר בדרכו סימן קריאה, כאילו ברור שכולנו רוצות להיות אימהות; ברור שנעשה כל מה שנדרש ובמשך כמה זמן שידרש כדי להיות אימהות. ברור.

ולא. לא בהכרח ברור. יש להתחיל לדבר בקול רם ונחרץ יותר שלא בהכרח ברור.

מחקר שערכתי ושנכתב כעת, עוסק בחרטה על אימהות ונוגע בין היתר בדרכים שונות שהובילו נשים להיות אימהות. הוא מלמד אותי שישנן נשים שהפכו לאימהות בהסכמה, אך לא מרצון: נשים שרצו לא להיות אימהות ונאלצו להכריע בין אפשרות גרועה מבחינתן (ללדת ולגדל ילדים) לאפשרות גרועה יותר מבחינתן (להיות מנוודות מהמשפחה, להיות מגורשות מנישואין, לחיות את חייהן כ"כבשים שחורות" וכ"עופות מוזרים", לחיות תחת איום לפיו בוודאות עוד יגיע יום בו יוטל עליהן צל כבד של תחושת הפסד ושל חרטה מייסרת).

על-פניו, הן הסכימו. אז על-פניו, הן בחרו. אך מה בין "הסכמה" ל"רצון"? אינני הראשונה שמצביעה על ההבחנה בין "הסכמה" לבין "רצון". אלו מילים שמסמנות יחסי-כוח במערכות-יחסים מיניות ויש להתבונן דרכן גם על יחסי-כוח בזירת הפריון והילודה. לחשוב באמצעותן על אותם מצבים בהן נשים מרגישות שהן רוצות שלא להיות אימהות, ומסכימות שכן, לא כי הן חסרות-ישע אלא כי ברגע נתון אין להן ברירה אלא לעשות הכרעות פרגמטיות ומלאות-ישע לאור קריאת מפת חייהן שרחוקה לעתים שנות-אור מרעיון "ה-בחירה".

הסטת השיח מהתמקדות ב-"כן בחרה/לא בחרה" - מחויבת, משום ש"בחירה" אינה חזות-הכל. היא מחויבת משום שדיבור שמצמצם עצמו לשאלה "כן בחרה/לא בחרה" נתפש כפְטור מהתמודדות עם הסיבות המורכבות של מעבר לאימהות ועם ההשלכות בפועל של לידת ילדים ללא רצון, על חייהן של

נשים. העיסוק התרפויטי והנאו-ליברלי ברעיון "הבחירה" מסמא עיניים מלראות שאלות אחרות, חשובות לא פחות אם לא יותר, רוחשות סביב ילדים שנולדים ומטופלים: מהן המשמעויות של מציאות חברתית בה נשים נאלצות להסכים כשהן לא רוצות? מהן ההשלכות של ילודה וגידול ילדים שמתרחשים בהסכמה אך ללא רצון? מי הן אלה שמשלמות את המחיר גם 8, 13, 19 שנים ואולי לעולמים על מעבר לאימהות ללא רצון תחת שידולו של "הקהל מהיציע" שנעלם בבוקר שאחרי? האם כמיהה והזדקקות לאהבה, למשפחה, לערי מקלט מדיכוי לאומי, אתני, דתי ומעמדי, להפרת בדידות, לשייכות ולתיקון עולם אישי מחויבות לעבור בשעריה של אימהות? האם כחברה אנחנו מאפשרים לדלתות נוספות להיפתח בכדי לממש כמיהות אלה או שכולן נעולות וננעלות בדיון הציבורי ומכאן שבסופו של דבר התחושה היא שיש רק אחת שניתן לעבור דרכה?

אני חושבת שמילים אלה אינן רלוונטיות רק לנשים שרוצות לא להיות אימהות. אני חושבת שבכל פעם בה אנחנו מעלות על דל שפתינו - בשיחות, במפגשים ובכתבה - את האפשרות להיות לא-אימהות (לא כבדרך אגב מרפרף או בכמעין מס שפתיים), אנחנו מרחיבות את הצוהר גם לאימהות בת-קיימא עבור נשים שרוצות ללדת ולגדל ילדים, עבור נשים שחוגגות את האימהות, שעבורן זו זהות שאין שנייה לה. כל עוד גינוי של אי-אימהות נמשך, אימהות אינה יכולה לפשוט מעצמה כסות אידילית שקשה עד בלתי-אפשרי לתפקד תחתה. כל עוד נשים שרוצות לא להיות אימהות, מפוקחות ביד אחת בשמו של מיתוס, היד השנייה לופתת בחוזקה מערכות-יחסים בין נשים וילדים באופן שמקשה גם על אימהות לנוע ולהשתחרר מאחיזה.

זוהי חרב-פיפיות; אלו ימים בהם היא מונפת מעל כולנו ביתר-שאת; זהו זמן לומר בקול רם עוד יותר: די.